

کشورهای منطقه خلیج فارس، عربستان به تنهایی در حدود نیمی از صادرات نفت منطقه را به خود اختصاص داده (۸/۴ میلیون بشکه در روز) و پس از آن کشور، ایران با ۲/۶ میلیون بشکه، امارات متحده عربی با ۲/۴ میلیون بشکه، کویت با ۲ میلیون بشکه، عراق ۹۰۰ هزار بشکه در روز، صادرکنندگان بزرگ این منطقه بوده‌اند.^۳

در سال ۲۰۰۳، بزرگترین بخش صادرات نفت خام کشورهای پیرامون خلیج فارس (حدود ۹۰ درصد)، از راه تنگه هرمز انجام شده است. نفت خامی که از تنگه هرمز می‌گذرد، در حدود دو پنجم تجارت نفت خام جهان را تشکیل می‌دهد.

یکی از مهم‌ترین نکات در مورد کشورهای پیرامون خلیج فارس این است که در سال ۲۰۰۳ کمابیش تمام ذخایر مازاد تولید نفت جهان، در اختیار این کشورها قرار داشته (و در کل، در بیشتر سالها، بخش بزرگی از این ظرفیت مازاد مربوط به این نقطه از جهان بوده است).

منطقه خلیج فارس با وجود حضور چشمگیر در بازارهای جهانی انرژی، هنوز جایی متناسب با توان بالقوه خود ندارد. کشورهای منطقه، در سال ۲۰۰۳، بیش از ۶۲ درصد ذخایر اثبات شده نفت خام جهان را داشته‌اند، ولی تنها نزدیک به ۲۷ درصد تولید جهانی و نیز ۴۱ درصد صادرات نفت خام از آن این کشورها بوده است.

این کشورها با آنکه حدود ۴۰ درصد ذخایر اثبات شده گاز طبیعی را داشته‌اند، کمتر از ۹ درصد

خلیج فارس، پهنه‌ای آبی به درازای ۶۰۰ مایل است که ایران را از شبه جزیره عربستان جدا می‌کند و یکی از مهم‌ترین آبراهه‌های استراتژیک بین‌المللی است که در تنگ‌ترین جا، نزدیک به ۳۴ مایل پهنای دارد. منطقه خلیج فارس، یکی از غنی‌ترین مناطق جهان از نظر ذخایر انرژی است.

در پایان سال ۲۰۰۳، کشورهای پیرامون خلیج فارس، نزدیک به ۷۱۸ میلیارد بشکه ذخایر اثبات شده نفت خام (بیش از ۶۲ درصد از کل منابع جهانی نفت خام)^۱ و حدود ۷۰ تریلیون متر مکعب ذخایر اثبات شده گاز طبیعی، (نزدیک به ۴۰ درصد ذخایر جهانی گاز طبیعی) در اختیار داشته‌اند.^۲ ایران، قطر، عربستان و امارات متحده عربی، به ترتیب مقامهای دوم، سوم، چهارم و پنجم جهان را از نظر ذخایر گاز، پس از روسیه در اختیار دارند. بنابراین با در نظر گرفتن روندهای جهانی و توجه روزافزون به گاز طبیعی بعنوان سوخت در سده جدید (که آلودگی کمتری پدید می‌آورد)، نقش این منطقه در بازارهای جهانی انرژی و تأمین گاز جهان از راه خط لوله و LNG سخت افزایش خواهد یافت.

کشورهای خاورمیانه در سال ۲۰۰۳، نزدیک به ۱۸/۹ میلیون بشکه در روز نفت صادر کردند که بیش از ۴۱ درصد صادرات نفت خام جهان را در بر می‌گرفت. در این میان، کشورهای پیرامون خلیج فارس، با صدور ۱۷/۲ میلیون بشکه نفت خام در روز، جای ویژه‌ای داشته‌اند. در میان

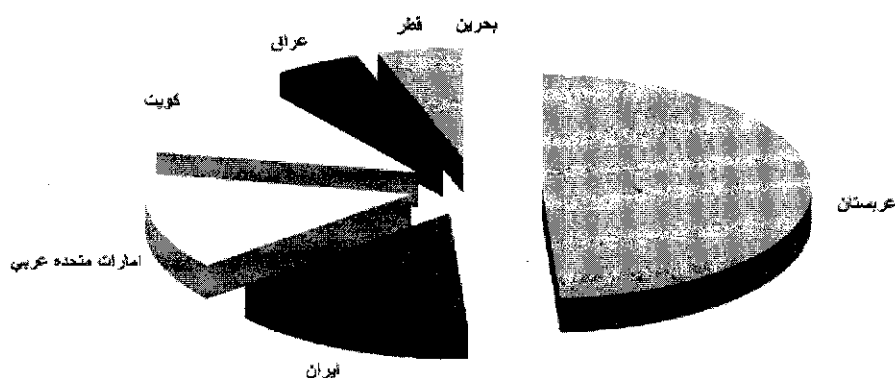
ایران، خلیج فارس وبازارهای جهانی انرژی

مرتضی بهروزی فر -

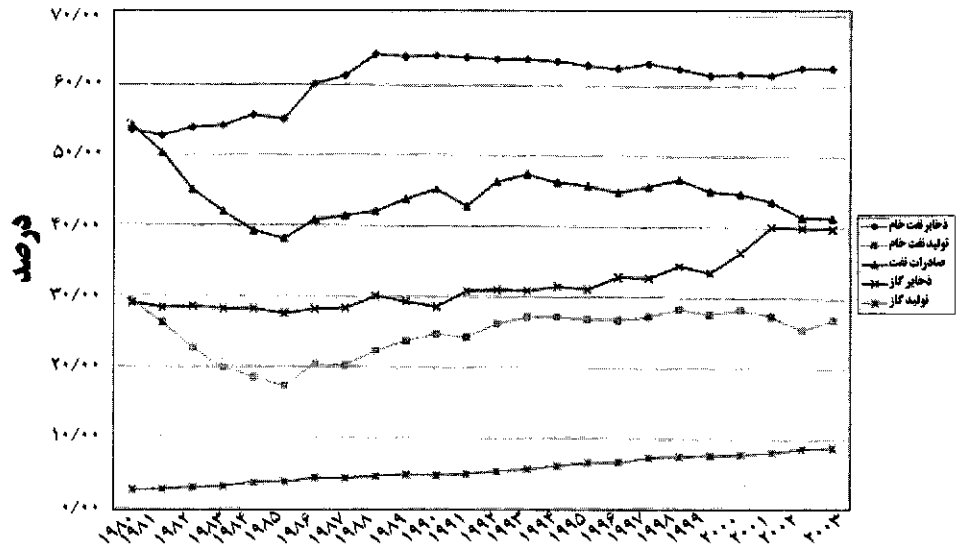
همایون نسیمی

از مؤسسه مطالعات بین‌المللی انرژی

نمودار شماره ۱ - سهم کشورهای منطقه خلیج فارس از صادرات نفت

منبع: EIA, Persian Gulf Oil and Gas Exports Fact Sheet, 2004

منبع: BP Statistical Yearbook, 2004

● منطقه خلیج فارس با وجود حضور چشمگیر در بازارهای جهانی انرژی، هنوز جایی متناسب با توان بالقوه خود ندارد. کشورهای منطقه، در سال ۲۰۰۳، بیش از ۶۲ درصد ذخایر اثبات شده نفت خام جهان را داشته‌اند، ولی تنها نزدیک به ۲۷ درصد تولید جهانی و نیز ۴۱ درصد صادرات نفت خام از آن این کشورها بوده است. این کشورها با آنکه حدود ۴۰ درصد ذخایر اثبات شده گاز طبیعی را داشته‌اند، کمتر از ۹ درصد تولید جهانی این حامل با ارزش انرژی را به خود اختصاص داده‌اند.

۲۰۰۳ از منطقه خلیج فارس از کشورهای عربستان (۷۱ درصد)، عراق (۱۹ درصد)، کویت (۹ درصد) و قطر و امارات متحده عربی (کمتر از ۱ درصد) بوده است. صادرات روزانه نفت خام عربستان به آمریکا از ۱/۵۵ میلیون بشکه در ۲۰۰۲ به ۱/۷۷ میلیون بشکه و نیز صادرات روزانه نفت خام عراق به آمریکا از ۴۴۱ هزار بشکه در ۲۰۰۲ به ۴۸۱ هزار بشکه در ۲۰۰۳ افزایش یافت. بر سرهم، منطقه خلیج فارس در حدود ۲۲ درصد از واردات خالص نفت خام آمریکا و ۱۲ درصد مصرف نفت آن کشور را در سال ۲۰۰۳، تأمین کرده است.^۶

میانگین واردات کشورهای اروپایی عضو سازمان همکاری اقتصادی و توسعه (OECD) از منطقه خلیج فارس نیز در ۲۰۰۳ روزانه ۲/۶ میلیون بشکه نفت خام بوده است که نشان دهنده افزایش ۲۰۰ هزار بشکه در روز نسبت به سال پیش از آن است. بزرگترین صادرکنندگان نفت خام به کشورهای اروپایی غربی در این منطقه، عربستان (۵۲ درصد)، ایران (۳۳ درصد)، عراق (۷ درصد) و کویت (۶ درصد) بوده‌اند. میانگین واردات نفت خام ژاپن از خلیج فارس نیز در ۲۰۰۳، روزانه

تولید جهانی این حامل با ارزش انرژی را به خود اختصاص داده‌اند.^۴

بی‌گمان کشورهای منطقه خواهند توانست با برنامه‌ریزی درست و همکاری متقابل، ظرفیتهای بالقوه خود را به ظرفیت واقعی تبدیل و نقشی در خور توان خود در بازارهای جهانی انرژی بازی کنند.

بر پایه گزارش وزارت انرژی ایالات متحده، تولید روزانه نفت خام کشورهای خلیج فارس در ۲۰۱۰ به ۲۶ میلیون بشکه و در ۲۰۲۰ به ۳۵ میلیون بشکه افزایش خواهد یافت؛ بنابراین سهم خلیج فارس در تولید جهانی نفت خام از ۲۷ درصد در ۲۰۰۳، به ۳۳ درصد در ۲۰۲۰ افزایش خواهد یافت.^۵

واردات انرژی کشورهای بزرگ از

خلیج فارس

واردات نفت خام ایالات متحده از خلیج فارس در ۲۰۰۳، به ۲/۵ میلیون بشکه در روز رسید که در حدود ۹ درصد نسبت به سال پیش از آن رشد داشت (واردات این کشور در ۲۰۰۲ نزدیک به ۲/۳ میلیون بشکه در روز بود). واردات آمریکا در

۴/۲ میلیون بشکه بوده است. بستگی ژاپن به نفت خلیج فارس از ۵۷ درصد در ۱۹۸۸ به ۸۷ درصد در ۲۰۰۳ افزایش یافته است. این کشور در ۲۰۰۳، حدود ۳۰ درصد نفت خام وارداتی خود از منطقه خلیج فارس را از عربستان، ۲۹ درصد از امارات متحده عربی، ۱۷ درصد از ایران، ۱۲ درصد از کویت، ۱۱ درصد از قطر و ۱ درصد آنرا از بحرین و عراق تأمین کرده است.^۷

ایران با جای گرفتن در منطقه خاورمیانه و بین دو حوزه سرشار از انرژی یعنی خلیج فارس و دریای خزر، اهمیت ژئواستراتژیک بسیار دارد و همچون پل پیوند دهنده این دو منطقه، مطرح است. ایران با داشتن بیش از ۱۳۰ میلیارد بشکه ذخایر قابل برداشت نفت خام و میعانات گازی و ۲۶ تریلیون متر مکعب ذخایر قابل برداشت گاز طبیعی، در رتبه دوم جهان از نظر این ذخایر گرانبهای خداداد قرار دارد و نقشی انکار نشدنی در بازارهای جهانی انرژی داشته و خواهد داشت.^۸

بر پایه برآوردهای دبیرخانه اوبک، تقاضای جهانی برای انرژیهای اولیه تا سال ۲۰۲۵ فزاینده خواهد بود. هر چند سهم نفت در سید انرژی مصرفی جهان از ۴۰/۱ درصد در ۲۰۰۰ به ۳۶/۹ درصد در ۲۰۲۵ کاهش خواهد یافت، اما نفت همچنان بزرگترین منبع تأمین انرژی جهان خواهد بود. سهم گاز از ۲۳/۳ درصد در سال ۲۰۰۳ به ۲۹/۹ درصد در سال ۲۰۲۵ خواهد رسید که بیانگر اهمیت روزافزون نقش گاز طبیعی و صادرکنندگان آن در بازارهای جهانی انرژی است.

با توجه به این برآوردها، تولید نفت خام از ۸۲/۳ میلیون بشکه در روز در ۲۰۰۴ (میانگین

● بر پایه برآوردهای وزارت انرژی ایالات متحده، تولید روزانه نفت خام کشورهای خلیج فارس در ۲۰۱۰ به ۲۶ میلیون بشکه و در ۲۰۲۰ به ۳۵ میلیون بشکه افزایش خواهد یافت؛ بنابراین سهم خلیج فارس در تولید جهانی نفت خام از ۲۷ درصد در ۲۰۰۳، به ۳۳ درصد در ۲۰۲۰ افزایش خواهد یافت.

جدول شماره ۱- واردات مصرف کنندگان بزرگ نفت خام از خلیج فارس

سال	سهم از تقاضای نفت			سهم از خالص واردات		
	ایالات متحده	اروپای غربی	ژاپن	ایالات متحده	اروپای غربی	ژاپن
۱۹۸۲	٪۱۰	NA	٪۵۸	٪۱۶	NA	٪۶۰
۱۹۸۳	٪۱۰	NA	٪۶۰	٪۱۰	NA	٪۶۰
۱۹۸۴	٪۱۰	NA	٪۶۱	٪۱۱	NA	٪۶۱
۱۹۸۵	٪۱۰	NA	٪۵۸	٪۷	NA	٪۵۹
۱۹۸۶	٪۱۰	NA	٪۵۸	٪۱۷	NA	٪۵۸
۱۹۸۷	٪۹	NA	٪۵۹	٪۱۸	NA	٪۶۰
۱۹۸۸	٪۹	NA	٪۵۷	٪۲۳	NA	٪۵۸
۱۹۸۹	٪۹	NA	٪۶۴	٪۲۶	NA	٪۶۳
۱۹۹۰	٪۱۲	٪۲۹	٪۶۶	٪۲۷	٪۴۵	٪۶۵
۱۹۹۱	٪۱۱	٪۲۷	٪۶۵	٪۲۸	٪۴۱	٪۶۴
۱۹۹۲	٪۱۰	٪۲۶	٪۶۷	٪۲۶	٪۴۲	٪۶۶
۱۹۹۳	٪۱۰	٪۲۹	٪۷۰	٪۲۳	٪۴۷	٪۶۹
۱۹۹۴	٪۱۰	٪۲۵	٪۷۰	٪۲۱	٪۴۵	٪۶۹
۱۹۹۵	٪۹	٪۲۳	٪۷۱	٪۲۰	٪۴۴	٪۷۰
۱۹۹۶	٪۹	٪۲۲	٪۶۹	٪۱۹	٪۴۱	٪۷۰
۱۹۹۷	٪۹	٪۲۳	٪۷۶	٪۱۹	٪۴۴	٪۷۵
۱۹۹۸	٪۱۱	٪۲۶	٪۷۶	٪۲۲	٪۴۷	٪۷۷
۱۹۹۹	٪۱۳	٪۲۲	٪۷۳	٪۲۵	٪۴۳	٪۷۴
۲۰۰۰	٪۱۳	٪۲۲	٪۷۵	٪۲۴	٪۴۲	٪۷۵
۲۰۰۱	٪۱۴	٪۱۸	٪۷۶	٪۲۵	٪۳۳	٪۷۶
۲۰۰۲	٪۱۲	٪۱۶	٪۷۴	٪۲۲	٪۲۹	٪۷۴
۲۰۰۳	٪۱۲	٪۱۷	٪۷۸	٪۲۲	٪۳۰	٪۷۶

Source: EIA, Persian Gulf Oil and Gas Exports Fact Sheet, 2004

یافت.

در سال ۲۰۰۳ تولید جهانی گاز طبیعی نزدیک به ۲/۶ تریلیون متر مکعب و سهم خلیج فارس از کل تولید گاز طبیعی جهان ۸/۹ درصد بوده است. این درحالی است که در حدود ۴۰ درصد از ذخایر اثبات شده گاز طبیعی جهان در این منطقه قرار دارد. پارس جنوبی بعنوان بزرگترین حوزه مستقل گازی جهان، به تنهایی بیش از ۱۵ درصد ذخایر اثبات شده گاز طبیعی جهان را در خود جای داده و دو کشور ایران و قطر در حدود ۳۰ درصد از ذخایر اثبات شده گاز جهان را در اختیار دارند. با توجه به نگرانیهای فزاینده در مورد مسائل زیست محیطی، پیش بینی می شود که در سالهای آینده گاز طبیعی بعنوان يك ماده سوختی پاك در میان انرژیهای فسیلی، بیشترین رشد مصرف را داشته باشد، به گونه ای که تا ۲۰۲۵، تقاضای جهانی برای گاز طبیعی به ۴/۹ تریلیون متر مکعب در سال خواهد رسید. در این دوره، رشد تقاضا در دو بازار بزرگ گاز طبیعی جهان یعنی اروپا و آسیا - پاسفیک، به ترتیب ۷۰/۳ و ۱۰۵/۳ درصد خواهد بود. در این دوره، تولید اروپا از ۳۱۴/۴ میلیارد متر مکعب در سال به ۳۰۰/۳ میلیارد متر مکعب کاهش خواهد یافت و در برابر، این منطقه در سال ۲۰۲۵ با ۵۴۳/۹ میلیارد متر مکعب تقاضا برای گاز طبیعی روبه رو خواهد بود. منطقه آسیا - پاسفیک نیز به سبب رشد اقتصادی فزاینده کشورهای آن بویژه هند و چین، با وجود ۸۲/۵ درصد افزایش تولید، به علت نرخ فزاینده تقاضا، با ۱۳۰ میلیارد متر مکعب کمبود عرضه گاز طبیعی مواجه خواهند بود که بخش بزرگ این کمبود را خلیج فارس باید برآورده کند.^{۱۰}

رشد اقتصادی آسیای جنوب شرقی و بویژه چین در چند سال گذشته، سهم بزرگی در افزایش تقاضای جهانی نفت داشته است. در ۶ ماهه نخست سال ۲۰۰۴، تقاضای چین ۱۷ درصد رشد داشته و پیش بینی می شود که تقاضای نفت این کشور در بلندمدت از رشد میانگین سالانه ای معادل ۳ درصد برخوردار باشد که در این صورت واردات نفت چین از برخی از کشورهای بزرگ وارد کننده نفت

۹ ماهه اول به ۱۱۴/۶ میلیون بشکه در روز در سال ۲۰۲۵ خواهد رسید. در سال جاری تولید کشورهای غیر عضو اوپک ۴۹/۷ میلیون بشکه در روز بوده که با نرخ رشد سالانه ۱/۴ درصد تا سال ۲۰۱۵ به ۵۶/۵ میلیون بشکه در روز خواهد رسید اما از ۲۰۱۵ روند فزاینده تولید کشورهای غیر عضو اوپک متوقف می شود و تولید نهایی این کشورها در ۲۰۲۵ به ۵۶/۳ میلیون بشکه در روز کاهش خواهد یافت. تولید نفت خام و میعانات گازی کشورهای عضو اوپک از ۳۲/۷ میلیون بشکه در روز در سال جاری، با نرخ رشد سالانه ۳ درصد، تا سال ۲۰۱۵ به ۴۰/۶ میلیون بشکه در روز خواهد رسید و از سال ۲۰۱۵، نرخ رشد تولید اوپک افزایش یافته و با میانگین نرخ رشد سالانه ۴/۳ درصد تا سال ۲۰۲۵ به ۵۸/۳ میلیون بشکه در روز خواهد رسید. بین سالهای ۲۰۰۳ و ۲۰۲۵، تقاضای نفت ۳۵/۴ میلیون بشکه در روز افزایش خواهد یافت که کشورهای غیر عضو اوپک تنها توان تأمین ۱۸/۶ درصد آن را خواهند داشت و اعضای اوپک باید ۸۱/۴ درصد از این افزایش تقاضا را برآورده کنند.^۹ در میان اعضای اوپک، کشورهای منطقه خلیج فارس در این سازمان، نقش برجسته تری در تأمین نفت جهان بازی خواهند کرد. آنچه آنها را از دیگر تولیدکنندگان نفت متمایز می سازد، عبارت است از اینکه:

● در حدود ۶۳ درصد از ذخایر اثبات شده نفت جهان در اختیار این کشورها است و ۴۵ درصد این ذخایر، در سه کشور عربستان، ایران و عراق جای گرفته است.

● میانگین هزینه تولید در این کشورها کمتر از ۲ دلار در هر بشکه است که پایین ترین هزینه تولید در جهان است.

● برای ایجاد يك بشکه در روز ظرفیت تولید نفت خام در کشورهای خلیج فارس عضو اوپک، نیاز به ۵ هزار دلار سرمایه گذاری است که پایین ترین میزان سرمایه گذاری لازم در حوزه های نفتی جهان است.

ارقام بالا بیانگر آن است که نیاز اقتصاد جهانی به نفت خلیج فارس، روز به روز افزایش خواهد

● ایران با جای گرفتن در منطقه خاورمیانه و بین دو حوزه سرشار از انرژی یعنی خلیج فارس و دریای خزر، اهمیت ژئواستراتژیک بسیار دارد و همچون پل پیوند دهنده این دو منطقه، مطرح است. ایران با داشتن بیش از ۱۳۰ میلیارد بشکه ذخایر قابل برداشت نفت خام و میعانات گازی و ۲۶ تریلیون متر مکعب ذخایر قابل برداشت گاز طبیعی، در رتبه دوم جهان از نظر این ذخایر گرانبهای خداداد قرار دارد.

نمود ظرفیت مازاد قابل اتکا، بازارهای جهانی انرژی در برابر رویدادهای پیش بینی نشده با نوسانهای سخت روبرو خواهند بود. با توجه به همه برآوردها و ذخایر عظیم کشورهای حوزه خلیج فارس، بخش بزرگی از این افزایش ظرفیت تولید باید در کشورهای عضو اوپک در این منطقه صورت گیرد که در نتیجه سهم بازار این کشورها افزایش خواهد یافت.

با وجود برخی نگرانیها کمابیش این اطمینان وجود دارد که در صورت تحقق نیافتن چنین افزایش ظرفیتی، هزینه‌های سنگینی در بلندمدت متوجه اقتصاد جهانی و بویژه مصرف کنندگان بزرگ انرژی خواهد شد و نشانه‌های چنین وضعی در چند سال آینده رخ خواهد نمود، هرچند نخستین آثار آن در پایان تابستان و آغاز پاییز ۲۰۰۴، با گذشتن بهای نفت از مرز ۵۰ دلار در هر بشکه، دیده شد.

تحریمها:

یکی از مهمترین راهکارها برای چیره شدن بر بحرانهای انرژی در آینده، تشویق سرمایه‌گذاری در مناطق بزرگ تولیدکننده انرژی جهان و ترغیب شرکتهای بزرگ بین‌المللی به سرمایه‌گذاری در این زمینه است. اما سیاستهای برخی از مصرف کنندگان بزرگ بویژه ایالات متحده در سالهای اخیر و به کارگیری شیوه‌های بازدارنده در امر مهم سرمایه‌گذاری و بویژه اعمال تحریمهای اقتصادی بر ضد برخی از تولیدکنندگان بزرگ نفت، این فرصتها را بر باد داده است. با اینکه آمریکا بزرگترین مصرف کننده و واردکننده انرژی جهان است و نیاز بسیار به عرضه کافی و امنیت انرژی دارد، در دو دهه گذشته، برخی از عرضه کنندگان بزرگ انرژی جهان را تحریم کرده یا در تحریم این کشورها نقش رهبری داشته است. محدودیتهای ایجاد شده از سوی آمریکا برای برخی از صادرکنندگان انرژی، با سیاست آمریکا در جهت متنوع کردن و افزایش عرضه جهانی نفت در تضاد است، زیرا هدف آمریکا از متنوع کردن منابع تأمین انرژی، کاهش خطر قطع جریان انرژی از سوی گروه یا منطقه‌ای خاص است.

عضو OECD نیز پیشی خواهد گرفت و مقدار آن در سال ۲۰۲۰ حتی به ۱۰/۵ میلیون بشکه در روز خواهد رسید که در آن زمان از مجموع واردات پیش بینی شده نفت کشورهای ژاپن، کره جنوبی، استرالیا و زلاندنو نیز بیشتر خواهد بود. برپایه پیش بینی دبیرخانه اوپک، تولید ناخالص داخلی چین در سال ۲۰۲۵ معادل ۲۴ تریلیون دلار خواهد بود که از تولید ناخالص داخلی شمالی با ۲۲ تریلیون دلار و تولید ناخالص داخلی اروپای غربی با ۱۶ تریلیون دلار پیشی خواهد گرفت و بعنوان بزرگترین اقتصاد دنیا، بیشترین مصرف انرژی جهان را به خود اختصاص خواهد داد و منطقه خلیج فارس با توجه به نزدیکی جغرافیایی، مهم ترین تأمین کننده نفت و گاز آن کشور خواهد بود.

چالشهای موجود:

آمارهای ارائه شده و برآوردهای مؤسسات معتبر بین‌المللی نشان می‌دهد که با وجود تلاش فراوان برای کاهش وابستگی اقتصاد جهانی به نفت خام و فرآورده‌های نفتی، روند فزاینده مصرف نفت خام و گاز طبیعی همچنان ادامه خواهد یافت.

افزایش اخیر قیمت‌های نفت خام که بیشتر به سبب محدودیتهای بخش بالادستی و پایین دستی است، یادآور این واقعیت انکارناپذیر است که نبود سرمایه‌گذاری کافی و بهنگام در بخشهای بالادستی و پایین دستی، آثار زیان بار خود را با یک ایست زمانی آشکار خواهد ساخت که اقدامات فوری در این مورد چاره‌ساز نیست، زیرا پیش‌بینی لازم برای تأمین نیازهای مصرف کنندگان می‌بایست از سالها پیش صورت گیرد.

در این راستا، برخی از مهم ترین چالش‌های فراروی بازارهای جهانی انرژی این است که نخست باید در دو دهه آینده، حجم چشمگیری از ظرفیت جدید تولید نفت و گاز ایجاد شود تا رشد پایدار اقتصاد جهانی تضمین شود؛ دوم آنکه این افزایش ظرفیت باید به اندازه‌ای باشد که ظرفیت مازاد تولید قابل اتکایی نیز برای بازارهای جهانی ایجاد کند، تا نگرانیها در مورد امنیت عرضه انرژی، به کمترین اندازه ممکن کاهش یابد، زیرا در صورت

● هر چند سهم نفت در سبد انرژی مصرفی جهان از ۴۰/۱ درصد در ۲۰۰۰ به ۳۶/۹ درصد در ۲۰۲۵ کاهش خواهد یافت، اما نفت همچنان بزرگترین منبع تأمین انرژی جهان خواهد بود. سهم گاز از ۲۳/۳ درصد در سال ۲۰۰۳ به ۲۹/۹ درصد در سال ۲۰۲۵ خواهد رسید که بیانگر اهمیت روزافزون نقش گاز طبیعی و صادرکنندگان آن در بازارهای جهانی انرژی است.

سرمایه‌گذاری در صنعت نفت و گاز

خلیج فارس

صنعت نفت بعنوان پیشتاز صنایع گوناگون از نظر جذابیت در سرمایه‌گذاری در سده گذشته، برتری خود را مدیون گرایش به بیرون از مرزهای ملی است. ویژگی جهانی بودن این صنعت بیشتر به سبب پراکندگی منابع در مناطق جغرافیایی گوناگون و بویژه در کشورهایی که خود کمتر سهمی از فن‌آوری پیچیده اکتشاف و استخراج نفت داشته‌اند و تمرکز فن‌آوری در خارج از آن حوزه‌ها، است. این ویژگی باعث گرایش دو سویه برای گسترش مناسبات جهانی در این عرصه شده است. از یک سو، صاحبان منابع نفتی به سبب نیاز مالی، در عمل ناگزیر از بهره‌برداری از این منابع بوده‌اند و از سوی دیگر، شرکت‌های دارای فن‌آوری و سرمایه نیز با انگیزه دستیابی به سود منابع انرژی، سخت تمایل به حضور بر سر این منابع داشته‌اند و همین دو سویه بودن ارتباط، مفهوم جهانی شدن این صنعت را هر چه بیشتر شکل داده است. با توجه به پیش‌بینی‌ها در مورد تحولات حجم ذخایر نفتی جهان، در آینده نیز کشورهای نفت‌خیز خلیج فارس نقشی تعیین‌کننده در تأمین نفت مورد نیاز جهان خواهند داشت و بیشتر افزایش تولید این کشورها، به صادرات اختصاص خواهد یافت. در واقع با دگرگونی مناطق جغرافیایی تولید، موضوع صادرات اهمیت بیشتری می‌یابد و در این میان، کشورهای صادرکننده نفت خلیج فارس نیز هر چه بیشتر به اقتصاد جهانی گره خواهند خورد.

از آنجا که برآورده نشدن تقاضای انرژی در دهه‌های آینده سبب ایجاد بحران در اقتصاد جهانی خواهد شد، تأمین فن‌آوری مورد نیاز، سرمایه‌ها و منابع مالی لازم برای افزایش تولید نفت و گاز منطقه خلیج فارس، نه تنها برای کشورهای در حال توسعه بلکه برای تداوم رشد اقتصادی کشورهای توسعه یافته یک ضرورت است. بنابراین انگیزه لازم برای جلب سرمایه‌گذاری خارجی در صنعت نفت و گاز خلیج فارس وجود دارد و جهانی شدن از راه تسریع

از سوی دیگر، با توجه به جهانی شدن اقتصاد و کاهش موانع موجود بر سر راه تجارت بین‌الملل، نرخ موفقیت تحریم‌های اعمال شده بویژه هنگامی که به صورت یک‌جانبه وضع شده باشد، کاهش یافته است. در مجموع، تحریم‌های یک‌جانبه در اقتصاد جهانی در حال دگرگونی، کاربرد خود را از دست داده و برای اعمال‌کننده چنین تحریم‌هایی، بسیار پرهزینه است.

در مورد تحریم ایران، آمریکا با مشکلات زیادی با هم‌بیمانان اروپایی خود روبه‌رو شد، زیرا این کشورها، منافع استراتژیک و اقتصادی مهمی در منطقه خلیج فارس و خاورمیانه دارند.

کاهش ظرفیت ناشی از این تحریم‌ها با توجه به محدودیت ظرفیت تولید اوپک، از رقابت مخرب بین اعضای این سازمان جلوگیری کرده و عاملی مهم و کلیدی در حفظ مصالح تولیدکنندگان و به زیان مصرف‌کنندگان انرژی خواهد بود. آثار این وضع به خودی خود سبب خواهد شد که تحریم‌ها یکسره از میان برداشته شود، چنان‌که با حضور شرکتهای بزرگ خارجی و بسته شدن قراردادهایی چند به ارزش بیش از ۳۰ میلیارد دلار و تعریف برنامه‌های متعدد توسعه حوزه‌های نفت و گاز ایران بویژه مراحل گوناگون بهره‌برداری از حوزه پارس جنوبی، در عمل می‌توان شکست تحریم‌های اعمال شده بر ضد ایران را اعلام کرد. مراحل ۲ و ۳ حوزه پارس جنوبی با همکاری ۳ شرکت توتال، گازپروم و پتروناس مدتها پیش به بهره‌برداری رسید و فاز ۱ آن نیز که بخش بزرگ آن به دست کارشناسان ایرانی انجام گرفته بود، روز ۲۰ نوامبر سال ۲۰۰۴ به بهره‌برداری رسید.

بنابراین هر چند این تحریم‌ها سبب محدود شدن ظرفیت تولید کشورهای هدف تحریم خواهد شد، ولی در برابر، با افزایش بهای جهانی نفت خام، در آمد این کشورها و در کل درآمد تولیدکنندگان نفت افزایش چشمگیر خواهد یافت، به گونه‌ای که این افزایش قیمت‌ها، حتی می‌تواند کاهش در آمد ناشی از کاهش عرضه کشورهای هدف تحریم را جبران کند.

● رشد اقتصادی آسیای جنوب شرقی و بویژه چین در چند سال گذشته، سهم بزرگی در افزایش تقاضای جهانی نفت داشته است. در ۶ ماهه نخست سال ۲۰۰۴، تقاضای چین ۱۷ درصد رشد داشته و پیش‌بینی می‌شود که تقاضای نفت این کشور در بلندمدت از رشد میانگین سالانه‌ای معادل ۳ درصد برخوردار باشد که در این صورت واردات نفت چین از برخی از کشورهای بزرگ واردکننده نفت عضو OECD نیز پیشی خواهد گرفت و مقدار آن در سال ۲۰۲۰ حتی به ۱۰/۵ میلیون بشکه در روز خواهد رسید.

در انتقال فن آوری های تازه و جلب سرمایه و توانمندی های مدیریتی، عاملی مهم برای تقویت ظرفیت های فنی و اجرایی کشورهای در حال توسعه در این زمینه به شمار می رود.

با توجه به پیچیده شدن ارتباطات جهانی و وابستگی بیش از پیش کشورها و اقتصادهای جهانی به یکدیگر، جهانی شدن، فرصتها و تهدیدهایی پیش روی کشورهای تولیدکننده و صادرکننده نفت و گاز خلیج فارس قرار داده است. این کشورها باید از همه فرصتها، بی تردید و بی تأخیر بهره گیرند و با همکاری یکدیگر، تهدیدها را دفع و حتی به فرصتی مناسب تبدیل کنند.

چشم اندازهای نفت و گاز ایران

ایران به درستی از امکانات، تکنولوژی و منابع مالی و مدیریتی گسترده شرکتهای بین المللی نفت و گاز در گسترش و بهره برداری بهینه از ذخایر انرژی خود آگاهی دارد و بستری لازم را برای جلب همکاری آنها فراهم می آورد. قانون تشویق و حمایت سرمایه گذاری خارجی در روز نوزدهم اسفند ۱۳۸۰ در مجلس شورای اسلامی تصویب شد و بخشهایی از آن نیز در روز چهارم اردیبهشت ۱۳۸۱ به تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام رسید. به منظور جلب اطمینان بیشتر سرمایه گذاران خارجی از شرکت در فرآیندهای سرمایه گذاری در ایران، جمهوری اسلامی در حال حاضر بعنوان عضو ناظر در پیمان منشور انرژی (ECT) حضور دارد و سرگرم بررسی پیوستن کامل به این پیمان بین المللی است.

اکنون جا دارد که به این مطلب بپردازیم که توسعه بازارهای مصرف و گسترش روزافزون تقاضا، فرصتهایی پیش روی کشورهای تولیدکننده قرار داده است تا با بهره گیری از تجربیات اخیر بنگاههای بزرگ فراملی در ادغامهای عمودی و افقی ناشی از الزامات جهانی شدن، با تسهیل مقررات تجاری، امکان شکل گیری شرکت های بزرگ گاز و انرژی را در سطح منطقه فراهم آورند. بی گمان اگر چنین شود، امکان بهره مندی از مقیاس اقتصادی و در نتیجه تولید ارزاتر و رقابتی تر فراهم خواهد شد. شاید مناسب باشد که در یک فضای

کارشناسی، فکر آغازین شکل گیری شرکتهای بزرگ نفت، گاز و برق منطقه ای در سطح خلیج فارس مورد توجه و بحث قرار گیرد.

تأمین تقاضای جهانی انرژی، کشورهای عضو اوپک در حوزه خلیج فارس را بر آن داشته است که برای افزایش ظرفیتهای مالی، فنی و اجرایی خود به اصلاحات اقتصادی بویژه در زمینه صنایع نفت و گاز بپردازند. ایران نیز در این راستا در چارچوب برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، در پی اصلاحات اقتصادی بویژه خصوصی سازی و رقابتی کردن اقتصاد خود و جلب سرمایه گذاری خارجی است. یکی از کارهای مهم در این راستا، گسترش همکاری با شرکت های بین المللی نفت و گاز است، با این امید که همکاریها در آینده نیز گسترش یابد. گسترش روابط ایران با اتحادیه اروپا و کشورهای آسیای جنوب شرقی نیز می تواند زمینه جذب سرمایه های خارجی بیشتری را به صنعت نفت و گاز کشور فراهم آورد.

ایران با وجود همه کارشکنیها و مشکلات ایجاد شده از سوی مقامات ایالات متحده، با پشتگرمی به توان و شایستگی کارشناسان ایرانی و با کمک کشورهای دوست در منطقه و جهان، می کوشد به جایگاه شایسته خود در بازارهای جهانی انرژی دست یابد و در این زمینه، چشم اندازهای روشنی برای خود ایجاد کرده است. بر پایه سند چشم انداز ایران در افق ۱۴۰۴ خورشیدی، «ایران کشوری است توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در منطقه با هویت اسلامی و انقلابی، الهام بخش در جهان اسلام و دارای تعامل سازنده و مؤثر در روابط بین الملل».

برای تحقق چشم انداز ملی در افق مورد نظر، تصویر مطلوب صنعت نفت و گاز کشور عبارت خواهد بود از:

- نخستین تولیدکننده مواد و کالاهای پتروشیمی در منطقه از لحاظ ارزش؛
 - دومین تولیدکننده نفت اوپک با ظرفیت تولید ۷ درصد از تقاضای بازار جهانی؛
 - سومین تولیدکننده گاز جهان با سهم ۱۰ درصد از تجارت جهانی گاز.
- بنابراین با تکیه بر منابع درآمدی حاصل از ارزش

● آمارهای ارائه شده برآوردهای مؤسسات معتبر بین المللی نشان می دهد که با وجود تلاش فراوان برای کاهش وابستگی اقتصاد جهانی به نفت خام و فرآورده های نفتی، روند فزاینده مصرف نفت خام و گاز طبیعی همچنان ادامه خواهد یافت.

افزایش اخیر قیمت های نفت خام که بیشتر به سبب محدودیتهای بخش بالادستی و پایین دستی است، یادآور این واقعیت انکارناپذیر است که نبود سرمایه گذاری کافی و بهنگام در بخشهای بالادستی و پایین دستی، آثار زیان بار خود را با یک ایست زمانی آشکار خواهد ساخت که اقدامات فوری در این مورد چاره ساز نیست.

اهمیت دادن به کشورهای منطقه با هدف تضمین بازار و تقویت پیوندهای بین المللی؛

۹. صدور فرآورده‌های نفت، گاز و پتروشیمی به جای صدور نفت خام و گاز طبیعی و حمایت و تقویت زنجیره تولید پایین دستی صنعت؛

۱۰. اثر گذاری در مدیریت بازار نفت و گاز جهان و بهره گیری از شرایط ژئوپولیتیک کشور در ترابری نفت خام و فرآورده‌های نفتی، گاز طبیعی، مواد پتروشیمی و مبادله نفت خام؛

۱۱. تمرکز بر ایجاد زیرساختهای مورد نیاز توسعه صنایع نفت، گاز و پتروشیمی و صنایع انرژی بر در مناطق مستعد با قرار دادن سواحل و جزایر ایران در خلیج فارس، در درجه اول اهمیت؛

۱۲. بهینه سازی مصرف انرژی با کاهش دادن شدت انرژی در همه بخشهای اقتصادی کشور؛

۱۳. سرمایه گذاری ایران در بخش نفت، گاز و پتروشیمی در خارج از کشور.

در زمینه چشم انداز مذکور و دستیابی به اهداف بلندمدت مورد نظر، لازم است اهداف زیر تا سال ۱۳۹۴ (۲۰۱۵ میلادی) بعنوان نخستین گامها تحقق یابد:

۱. ایجاد ظرفیت تولید ۵/۵ میلیون بشکه در روز نفت خام در پایان برنامه چهارم و ۷ میلیون بشکه در روز در افق ۱۳۹۴؛

۲. تولید روزانه ۹۰۰ میلیون متر مکعب گاز طبیعی در افق ۱۳۹۴؛

۳. تحقق ۲۰ میلیارد دلار تولید سالانه مواد پتروشیمیایی در افق ۱۳۹۴ با توسعه صنایع پتروشیمی؛

۴. توجه ویژه به صنایع انرژی بر به منظور کسب ارزش افزوده؛

۵. جذب سرمایه گذاری و منابع خارجی برای تضمین بازار و تقویت پیوندهای بین المللی و پشتیبانی از آنها برای توسعه صنعت نفت به منظور تحقق معادل ۱۰۰ میلیارد دلار سرمایه گذاری در مجموعه صنعت نفت تا سال ۱۳۹۴؛

۶. افزایش ظرفیت بالایشی کشور تا حدود ۱ میلیون بشکه در روز با تأکید بر بالایش میعانات گازی و نفت بسیار سنگین و در مجموع دستیابی به ظرفیت کل بالایشی در حدود ۲/۳ میلیون بشکه در

افزوده این ثروت ملی، صنایع نفت و گاز کشور باید با سرعت، توانایی های بالقوه و راهبردی خود را از راه پیگیری اهداف و سیاستهای زیر و در چارچوب سیاستهای کلی نظام، در بخش نفت افزایش دهند:

۱. روز آمد کردن شرکتهای نفت، گاز، پالایش و پتروشیمی و رساندن آنها به سطح شرکتهای بین المللی فعال و قابل رقابت اقتصادی در این بخشها و تعیین دقیق رابطه مالی بین دولت و بخش نفت و گاز بر پایه اصول تجارت و روشهای بنگاه داری؛

۲. بالا بردن ارزش افزوده صنعت نفت و گاز کشور از راه هم افزایی مزیت های نسبی با گسترش سرمایه گذاری در منابع و صنایع نفت و گاز، پالایش، صنایع پتروشیمی، صنایع انرژی بر و صنایع و خدمات مهندسی پشتیبان آنها؛

۳. پشتیبانی از ایجاد و تقویت بخش خصوصی در صنعت نفت کشور با هدف حضور شرکتهای ایرانی در بازارهای منطقه ای و جهانی؛

۴. ایجاد مرکزیت جذب، تولید و انتقال و ارتقاء فناوریهای تازه در صنایع نفت، گاز، پالایش و پتروشیمی در منطقه خلیج فارس از راه تعامل سازنده با کشورهای مؤثر در عرضه فناوری نفت و گاز و تقویت مؤسسات علمی، فنی و توسعه مراکز پژوهشی داخلی فعال در امور صنعت نفت؛

۵. پشتیبانی از سرمایه گذاری خارجی در توسعه صنایع نفت، گاز، پتروشیمی و تولید فرآورده های نفتی؛

۶. بهره گیری از سرمایه گذارهای مشترک کشورهای منطقه یا ادغام شرکتهای مرتبط در بخش پتروشیمی و صنایع پایین دستی نفت با هدف ایجاد شرکتهای بزرگ و کارا در مقیاس جهانی؛

۷. ایجاد مرکزیت خدمات مالی، بازارهای پول، سرمایه، بیمه، بورس، کالا، تجهیزات و امکانات صنعت نفت و گاز و انجام دادن خدمات مورد نیاز از راه این بازارها برای کشورهای منطقه و نیز ایجاد مرکز جذب سرمایه و تأمین منابع مالی مورد نیاز از بازارهای جهانی یا تأسیس نهادهای مالی مشترک؛

۸. مشارکت و گسترش همکاریهای منطقه ای و بین المللی در زمینه اکتشاف، استخراج و بهره برداری از مخازن نفت و گاز و طرحهای سرمایه گذاری بالادستی و پایین دستی خارجی، با

● یکی از مهمترین راهکارها برای چیره شدن بر بحرانهای انرژی در آینده، تشویق سرمایه گذاری در مناطق بزرگ تولید کننده انرژی جهان و ترغیب شرکتهای بزرگ بین المللی به سرمایه گذاری در این زمینه است. اما سیاستهای برخی از مصرف کنندگان بزرگ بویژه ایالات متحده در سالهای اخیر و به کارگیری شیوه های باز دارنده در امر مهم سرمایه گذاری و بویژه اعمال تحریمهای اقتصادی بر ضد برخی از تولید کنندگان بزرگ نفت، این فرصت ها را بر باد داده است.

ایران با اتکاء به توان کارشناسان توانمند خود بعنوان ارزشمندترین دارایی این سرزوبوم، و با داشتن دومین ذخایر بزرگ نفت و گاز جهان، می‌تواند در کنار دیگر کشورهای حوزه خلیج فارس و در مجموعه‌های به هم پیوسته با اتحادیه آروپایی و کشورهای آسیایی، برای جلب و جذب سرمایه و فناوری باهدف توسعه منابع انرژی خود همراه با تأمین تقاضای درازمدت انرژی این کشورها، اقدام و همکاری کند. دسترسی به سرمایه، فناوری و بازار در یک مجموعه، بی‌گمان منافع بلندمدت و پایدار هر دو طرف را تأمین خواهد کرد.

یادداشت‌ها:

1. BP Statistical Yearbook, 2004.
2. BP Statistical Yearbook, 2004.
3. EIA, Persian Gulf Oil and Gas Exports Fact Sheet, 2004.
4. BP Statistical Yearbook, 2004.
5. Energy Information Administration, International Energy Outlook 2004.
6. EIA, Persian Gulf Oil and Gas Exports Fact Sheet, 2004.
7. EIA, Persian Gulf Oil and Gas Exports Fact Sheet, 2004.
8. نفت و توسعه ۴، روابط عمومی وزارت نفت، ۱۳۸۳.
9. Oil and Energy Outlook to 2025, OWEM Scenarios Report, March 2004.
10. Oil and Energy Outlook to 2025, OWEM Scenarios Report, Vienna, OPEC Secretariat, March 2004.
۱۱. سند چشم‌انداز صنایع نفت و گاز در افق ۱۴۰۴، روابط عمومی وزارت نفت، ۱۳۸۳.

روز و بهینه‌سازی پالایشگاه‌های موجود باهدف تولید محصولات سبک‌تر و کاهش تولید نفت کوره.^{۱۱}

ایران با داشتن دومین ذخایر گاز جهان، نمی‌تواند در پی صدور این انرژی پر ارزش خود نباشد، بنابراین وزارت نفت بعنوان پشتوانه حیات اقتصادی و نیز زمینه‌ساز امنیت اقتصادی کشور، برنامه‌های چندی برای صدور این حامل انرژی به بازارهای بزرگ جهان در دست اقدام پیررسی دارد. برای نمونه، ایران گذشته از صدور گاز طبیعی به ترکیه در حال حاضر، پیگیر صدور گاز خود از راه خط لوله به هندو پاکستان در شرق، به اروپا در غرب و ارمنستان در شمال است. از طرفی، با تعریف ۴ واحد تولید LNG که خوراک آن از فازهای ۱۱، ۱۲ و ۱۳ پارس جنوبی و نیز ۲ واحد GTL که خوراک آنها از تولید فازهای ۱۲ و ۱۴ پارس جنوبی تأمین خواهد شد، به دنبال صدور گاز به شکل LNG به بازارهای دورتر مانند چین و هند و دیگر بازارهای گاز طبیعی جهان است.

موانعی که از سوی آمریکا به شکل تحریم‌های یکجانبه و به انگیزه‌های سیاسی ایجاد می‌شود، گذشته از مداخله در حرکت آزاد بازار سرمایه و فناوری، به محدودیت عرضه دامن می‌زند و موانع همکاری‌های بالادستی و سرمایه‌گذار یهای پایین‌دستی و شکل‌گیری آزادانه و اقتصادی طرح‌های انتقال نفت و گاز می‌شود و در همان حال، تولیدکنندگان را نیز به بهره‌گیری سیاسی از نفت تشویق می‌کند. بنابراین لازم است که این موانع هر چه زودتر از میان برداشته شود.

● با توجه به جهانی شدن اقتصاد و کاهش موانع موجود بر سر راه تجارت بین‌الملل، نرخ موفقیت تحریم‌های اعمال شده بویژه هنگامی که به صورت یک جانبه وضع شده باشد، کاهش یافته است. در مجموع، تحریم‌های یک جانبه در اقتصاد جهانی در حال دگرگونی، کاربرد خود را از دست داده و برای اعمال‌کننده چنین تحریم‌هایی، بسیار پرهزینه است.

جدول شماره ۲-۵. سایر اثنان شده نفت خام کشورهای خلیج فارس (میلیارد بشکه)

سال	ایران	عراق	کویت	قطر	عربستان سعودی	امارات متحده عربی	خلیج فارس	سهم خلیج فارس (%)	کل جهان
۱۹۸۰	۵۸/۳	۳۰/۰	۶۷/۹	۳/۶	۱۶۸/۰	۳۰/۴	۳۵۸/۳	۵۳/۵	۶۶۹/۶
۱۹۸۱	۵۷/۰	۳۲/۰	۶۷/۷	۳/۵	۱۶۷/۹	۳۲/۲	۳۶۰/۲	۵۲/۷	۶۸۳/۰
۱۹۸۲	۵۶/۱	۵۹/۰	۶۷/۲	۳/۴	۱۶۵/۵	۳۲/۴	۳۸۳/۶	۵۳/۹	۷۱۲/۱
۱۹۸۳	۵۵/۳	۶۵/۰	۶۷/۰	۳/۳	۱۶۸/۸	۳۲/۳	۳۹۱/۸	۵۴/۲	۷۲۳/۰
۱۹۸۴	۵۸/۹	۶۵/۰	۹۲/۷	۴/۵	۱۷۱/۷	۳۲/۵	۴۲۵/۳	۵۵/۷	۷۶۳/۳
۱۹۸۵	۵۹/۰	۶۵/۰	۹۲/۵	۴/۵	۱۷۱/۵	۳۳/۰	۴۲۵/۴	۵۵/۱	۷۷۲/۰
۱۹۸۶	۹۲/۹	۷۲/۰	۹۴/۵	۴/۵	۱۶۹/۷	۹۷/۲	۵۳۰/۸	۶۰/۱	۸۸۳/۲
۱۹۸۷	۹۲/۹	۱۰۰/۰	۹۴/۵	۴/۵	۱۶۹/۶	۹۸/۱	۵۵۹/۶	۶۱/۳	۹۱۳/۲
۱۹۸۸	۹۲/۹	۱۰۰/۰	۹۴/۵	۴/۵	۲۵۵/۰	۹۸/۱	۶۴۵/۰	۶۴/۴	۱/۰۰۲/۲
۱۹۸۹	۹۲/۹	۱۰۰/۰	۹۷/۱	۴/۵	۲۶۰/۱	۹۸/۱	۶۵۲/۶	۶۴/۰	۱/۰۲۰/۲
۱۹۹۰	۹۲/۹	۱۰۰/۰	۹۷/۰	۳/۰	۲۶۰/۳	۹۸/۱	۶۵۱/۳	۶۴/۱	۱/۰۱۵/۹
۱۹۹۱	۹۲/۹	۱۰۰/۰	۹۶/۵	۳/۰	۲۶۰/۹	۹۸/۱	۶۵۱/۴	۶۳/۹	۱/۰۱۹/۴
۱۹۹۲	۹۲/۹	۱۰۰/۰	۹۶/۵	۳/۱	۲۶۱/۲	۹۸/۱	۶۵۱/۸	۶۳/۷	۱/۰۲۳/۰
۱۹۹۳	۹۲/۹	۱۰۰/۰	۹۶/۵	۳/۱	۲۶۱/۴	۹۸/۱	۶۵۱/۹	۶۳/۷	۱/۰۲۳/۶
۱۹۹۴	۹۴/۳	۱۰۰/۰	۹۶/۵	۳/۵	۲۶۱/۴	۹۸/۱	۶۵۳/۸	۶۳/۴	۱/۰۳۱/۱
۱۹۹۵	۹۳/۷	۱۰۰/۰	۹۶/۵	۳/۷	۲۶۱/۵	۹۸/۱	۶۵۳/۵	۶۲/۸	۱/۰۴۰/۵
۱۹۹۶	۹۲/۶	۱۱۲/۰	۹۶/۵	۳/۷	۲۶۱/۴	۹۷/۸	۶۶۴/۰	۶۲/۴	۱/۰۶۳/۸
۱۹۹۷	۹۲/۶	۱۱۲/۵	۹۶/۵	۳/۷	۲۶۱/۵	۹۷/۸	۶۶۴/۶	۶۳/۱	۱/۰۵۳/۱
۱۹۹۸	۹۳/۷	۱۱۲/۵	۹۶/۵	۳/۷	۲۶۱/۵	۹۷/۸	۶۶۵/۷	۶۲/۴	۱/۰۶۶/۳
۱۹۹۹	۹۳/۱	۱۱۲/۵	۹۶/۵	۳/۷	۲۶۲/۸	۹۷/۸	۶۶۶/۴	۶۱/۵	۱/۰۸۳/۵
۲۰۰۰	۹۹/۵	۱۱۲/۵	۹۶/۵	۱۳/۲	۲۶۲/۸	۹۷/۸	۶۸۲/۳	۶۱/۷	۱/۱۰۶/۱
۲۰۰۱	۹۹/۱	۱۱۵/۰	۹۶/۵	۱۵/۲	۲۶۲/۷	۹۷/۸	۶۸۶/۳	۶۱/۶	۱/۱۱۴/۳
۲۰۰۲	۱۳۰/۷	۱۱۵/۰	۹۶/۵	۱۵/۲	۲۶۲/۸	۹۷/۸	۷۱۸/۰	۶۲/۶	۱/۱۴۶/۳
۲۰۰۳	۱۳۰/۷	۱۱۵/۰	۹۶/۵	۱۵/۲	۲۶۲/۷	۹۷/۸	۷۱۷/۹	۶۲/۶	۱/۱۴۷/۷

جدول شماره ۲- تولید نفت خام کشورهای خلیج فارس (میلیون بشکه در روز)

سال	ایران	عراق	کویت	قطر	عربستان سعودی	امارات متحده عربی	کل خلیج فارس	سهم خلیج فارس (%)	کل جهان
۱۹۷۰	۳۸۴۸	۱۵۴۹	۳۰۳۶	۳۶۳	۳۸۵۱	۷۶۲	۱۳۴۰۹	۲۸	۴۸۰۶۱
۱۹۷۵	۵۳۸۷	۲۲۷۱	۲۱۳۲	۴۳۷	۷۲۱۶	۱۶۹۶	۱۹۱۳۸	۳۴	۵۵۸۲۴
۱۹۷۶	۵۹۱۸	۲۴۲۲	۲۱۹۹	۴۸۷	۸۷۶۲	۱۹۳۷	۲۱۷۲۵	۳۶	۶۰۴۱۲
۱۹۷۷	۵۷۱۴	۲۳۵۸	۲۰۲۴	۴۳۵	۹۴۱۹	۱۹۹۸	۲۱۹۲۸	۳۵	۶۲۷۱۳
۱۹۷۸	۵۳۰۲	۲۵۷۴	۲۱۸۲	۴۸۴	۸۵۵۴	۱۸۲۹	۲۰۹۲۵	۳۳	۶۳۳۳۱
۱۹۷۹	۳۲۱۸	۳۴۸۹	۲۶۲۳	۵۰۶	۹۸۴۱	۱۸۳۱	۲۱۵۰۷	۳۳	۶۶۰۴۹
۱۹۸۰	۱۴۷۹	۲۶۵۸	۱۷۵۷	۴۷۶	۱۰۲۷۰	۱۷۴۵	۱۸۳۴۴	۲۹	۶۲۹۴۶
۱۹۸۱	۱۳۲۱	۹۰۷	۱۱۸۷	۴۲۱	۱۰۲۵۶	۱۵۴۰	۱۵۶۳۲	۲۶	۵۹۵۳۳
۱۹۸۲	۲۳۹۷	۹۸۱	۸۶۲	۳۴۵	۶۹۶۱	۱۳۷۵	۱۲۹۲۸	۲۳	۵۷۲۹۶
۱۹۸۳	۲۴۵۴	۱۱۰۶	۱۱۱۷	۳۱۶	۴۹۵۱	۱۲۹۶	۱۱۲۳۹	۲۰	۵۶۵۹۸
۱۹۸۴	۲۰۴۳	۱۲۲۸	۱۲۲۹	۳۵۳	۴۵۳۴	۱۲۸۳	۱۰۶۷۰	۱۸	۵۷۶۸۳
۱۹۸۵	۲۲۰۵	۱۴۲۵	۱۱۲۷	۳۱۵	۳۶۰۱	۱۲۶۰	۹۹۳۴	۱۷	۵۷۴۶۸
۱۹۸۶	۲۰۵۴	۱۸۹۹	۱۲۱۰	۳۵۵	۵۲۰۸	۱۵۹۴	۱۲۳۲۱	۲۰	۶۰۴۶۱
۱۹۸۷	۲۳۴۲	۲۳۹۱	۱۰۷۲	۳۱۵	۴۵۹۹	۱۶۰۳	۱۲۳۲۳	۲۰	۶۰۷۵۵
۱۹۸۸	۲۳۴۹	۲۷۸۲	۱۲۸۶	۳۶۰	۵۷۲۰	۱۶۲۰	۱۴۱۱۸	۲۲	۶۳۱۱۰
۱۹۸۹	۲۸۹۴	۲۸۴۸	۱۴۰۸	۴۰۳	۵۶۳۵	۲۰۲۴	۱۵۲۰۳	۲۴	۶۳۹۹۲
۱۹۹۰	۳۲۷۰	۲۱۴۹	۹۶۴	۴۳۴	۷۱۰۵	۲۲۸۳	۱۶۲۰۵	۲۵	۶۵۴۱۱
۱۹۹۱	۳۵۰۰	۲۸۵	۱۸۵	۴۲۰	۸۸۲۰	۲۶۳۹	۱۵۸۴۹	۲۴	۶۵۱۹۶
۱۹۹۲	۳۵۲۳	۵۳۱	۱۰۷۷	۴۹۵	۹۰۹۸	۲۵۱۰	۱۷۲۳۵	۲۶	۶۵۷۱۵
۱۹۹۳	۳۷۱۲	۴۵۵	۱۹۴۵	۴۶۰	۸۹۶۲	۲۴۴۳	۱۷۹۷۸	۲۷	۶۶۰۰۶
۱۹۹۴	۳۷۳۰	۵۰۵	۲۰۸۵	۴۵۱	۹۰۲۳	۲۴۸۲	۱۸۲۷۷	۲۷	۶۷۰۵۲
۱۹۹۵	۳۷۴۴	۵۳۰	۲۱۳۰	۴۶۱	۹۰۳۲	۲۴۱۰	۱۸۳۰۷	۲۷	۶۸۰۰۸
۱۹۹۶	۳۷۵۹	۵۸۰	۲۱۲۹	۵۶۸	۹۱۸۰	۲۴۷۹	۱۸۶۹۴	۲۷	۶۹۸۰۳
۱۹۹۷	۳۷۷۶	۱۱۶۶	۲۱۳۷	۷۱۹	۹۳۶۱	۲۴۹۳	۱۹۶۵۲	۲۷	۷۲۰۲۴
۱۹۹۸	۳۸۵۵	۲۱۲۶	۲۱۷۶	۷۴۷	۹۳۷۰	۲۵۵۸	۲۰۸۳۱	۲۸	۷۳۴۰۰
۱۹۹۹	۳۶۰۳	۲۵۴۱	۲۰۰۰	۷۹۷	۸۶۹۴	۲۳۰۲	۱۹۹۳۷	۲۸	۷۲۰۶۳
۲۰۰۰	۳۸۱۸	۲۵۸۳	۲۱۰۵	۸۵۵	۹۲۹۷	۲۴۹۹	۲۱۱۵۶	۲۸	۷۴۴۶۹
۲۰۰۱	۳۷۳۴	۲۳۷۱	۲۰۶۹	۸۵۴	۸۹۹۲	۲۴۳۰	۲۰۴۵۰	۲۷	۷۴۴۸۷
۲۰۰۲	۳۴۲۰	۲۰۳۰	۱۸۷۱	۷۸۳	۸۶۶۴	۲۱۵۹	۱۸۹۲۷	۲۶	۷۴۰۶۵
۲۰۰۳	۳۸۵۲	۱۳۴۴	۲۲۳۸	۹۱۷	۹۸۱۷	۲۵۲۰	۲۰۶۸۷	۲۷	۷۶۷۷۷

جدول شماره ۴ - ذخایر اثبات شده گاز طبیعی کشورهای خلیج فارس (تریلیون متر مکعب)

سال	بحرین	ایران	عراق	کویت	قطر	عمارتان سعودی	امارات متحده عربی	کل خلیج فارس	سهم خلیج فارس (%)	کل جهان
۱۹۸۰	۰/۲۳	۱۴/۱۰	۰/۷۸	۱/۰۵	۲/۸۰	۳/۱۸	۲/۳۷	۲۴/۵۲	۲۹/۰۴	۸۴/۴۳
۱۹۸۱	۰/۲۳	۱۴/۰۹	۰/۷۷	۱/۰۵	۲/۸۳	۳/۳۵	۲/۵۳	۲۴/۸۳	۲۸/۳۶	۸۷/۵۷
۱۹۸۲	۰/۲۲	۱۴/۰۷	۰/۸۲	۱/۰۴	۳/۱۵	۳/۴۳	۲/۹۷	۲۵/۷۰	۲۸/۵۳	۹۰/۰۸
۱۹۸۳	۰/۲۲	۱۴/۰۵	۰/۸۲	۱/۰۴	۳/۴۰	۳/۵۴	۳/۰۵	۲۶/۱۱	۲۸/۱۸	۹۲/۶۸
۱۹۸۴	۰/۲۱	۱۴/۰۲	۰/۸۲	۱/۰۴	۴/۲۸	۳/۶۱	۳/۱۱	۲۷/۰۸	۲۸/۲۱	۹۵/۹۹
۱۹۸۵	۰/۲۱	۱۳/۹۹	۰/۸۲	۱/۰۴	۴/۴۴	۳/۶۹	۳/۱۵	۲۷/۳۳	۲۷/۵۶	۹۹/۱۵
۱۹۸۶	۰/۲۰	۱۳/۹۶	۰/۸۲	۱/۱۷	۴/۴۴	۴/۰۲	۵/۴۱	۳۰/۰۲	۲۸/۲۲	۱۰۶/۳۷
۱۹۸۷	۰/۲۰	۱۳/۹۲	۱/۰۰	۱/۲۱	۴/۴۴	۴/۱۹	۵/۶۸	۳۰/۶۴	۲۸/۳۲	۱۰۸/۲۰
۱۹۸۸	۰/۱۹	۱۴/۲۰	۲/۶۹	۱/۳۸	۴/۶۲	۵/۰۲	۵/۶۶	۳۳/۷۶	۳۰/۰۷	۱۱۲/۲۸
۱۹۸۹	۰/۱۸	۱۷/۰۰	۳/۱۲	۱/۴۰	۴/۶۲	۵/۲۲	۵/۶۵	۳۷/۱۹	۲۹/۳۲	۱۲۶/۸۱
۱۹۹۰	۰/۱۸	۱۷/۰۰	۳/۱۱	۱/۵۲	۴/۶۲	۵/۲۲	۵/۶۲	۳۷/۲۷	۲۸/۵۸	۱۳۰/۴۰
۱۹۹۱	۰/۱۷	۱۹/۸۰	۳/۱۰	۱/۵۱	۶/۴۳	۵/۲۲	۵/۷۹	۴۲/۰۳	۳۰/۷۹	۱۳۶/۴۸
۱۹۹۲	۰/۱۷	۲۰/۷۰	۳/۱۰	۱/۵۰	۶/۷۱	۵/۲۵	۵/۸۰	۴۳/۲۲	۳۱/۰۳	۱۳۹/۳۰
۱۹۹۳	۰/۱۶	۲۰/۷۰	۳/۱۰	۱/۴۹	۷/۰۷	۵/۲۵	۵/۸۰	۴۳/۵۶	۳۰/۸۸	۱۴۱/۰۸
۱۹۹۴	۰/۱۵	۲۰/۷۶	۳/۱۲	۱/۵۰	۷/۰۷	۵/۲۶	۶/۷۸	۴۴/۶۴	۳۱/۵۲	۱۴۱/۶۴
۱۹۹۵	۰/۱۵	۱۹/۳۵	۳/۳۶	۱/۴۹	۸/۵۰	۵/۵۴	۵/۸۶	۴۴/۲۵	۳۱/۱۲	۱۴۲/۲۲
۱۹۹۶	۰/۱۴	۲۳/۰۰	۳/۳۶	۱/۴۹	۸/۵۰	۵/۶۹	۵/۷۸	۴۷/۹۷	۳۲/۸۴	۱۴۶/۰۶
۱۹۹۷	۰/۱۴	۲۳/۰۰	۳/۱۹	۱/۴۹	۸/۵۰	۵/۸۸	۶/۰۶	۴۸/۲۷	۳۲/۷۵	۱۴۷/۳۷
۱۹۹۸	۰/۱۴	۲۴/۱۰	۳/۱۹	۱/۴۸	۱۰/۹۰	۶/۰۷	۶/۰۰	۵۱/۸۸	۳۴/۴۵	۱۵۰/۵۹
۱۹۹۹	۰/۱۲	۲۲/۳۷	۳/۲۹	۱/۴۸	۱۱/۱۶	۶/۱۵	۶/۱۵	۵۰/۴۹	۳۳/۵۱	۱۵۰/۶۶
۲۰۰۰	۰/۱۱	۲۶/۶۰	۳/۱۱	۱/۵۶	۱۴/۴۴	۶/۳۰	۶/۰۶	۵۸/۱۸	۳۶/۴۰	۱۵۹/۸۳
۲۰۰۱	۰/۰۹	۲۶/۶۰	۳/۱۱	۱/۵۶	۲۵/۷۷	۶/۴۶	۶/۰۶	۶۹/۶۴	۴۰/۰۰	۱۷۴/۱۲
۲۰۰۲	۰/۰۹	۲۶/۶۹	۳/۱۱	۱/۵۶	۲۵/۷۷	۶/۶۵	۶/۰۶	۶۹/۶۲	۳۹/۹۲	۱۷۵/۱۵
۲۰۰۳	۰/۰۸۵	۲۶/۶۹	۳/۱۰۹	۱/۵۵۷	۲۵/۷۶۸	۶/۶۸	۶/۰۶	۶۹/۹۵	۳۹/۷۹	۱۷۵/۷۸

جدول شماره ۵- تولید گاز طبیعی کشورهای خلیج فارس (میلارد متر مکعب در سال)

سال	بحرین	ایران	کویت	قطر	عربستان سعودی	امارات متحده عربی	کل خلیج فارس	سهم خلیج فارس (%)	کل جهان
۱۹۷۰	۰/۶	۱۲/۹	۲/۰	۱/۰	۱/۶	۰/۸	۱۸/۹	۱/۹	۱۰۲۰/۹
۱۹۷۱	۰/۹	۱۴/۳	۲/۱	۱/۰	۱/۳	۱/۵	۲۱/۱	۱/۹	۱۰۸۵/۵
۱۹۷۲	۱/۱	۱۶/۳	۲/۵	۱/۱	۱/۵	۱/۵	۲۴/۰	۲/۱	۱۱۳۴/۸
۱۹۷۳	۱/۶	۱۷/۸	۲/۸	۱/۶	۱/۸	۱/۷	۲۷/۳	۲/۳	۱۱۸۶/۰
۱۹۷۴	۲/۰	۲۰/۷	۲/۹	۱/۳	۲/۳	۱/۷	۳۰/۹	۲/۶	۱۲۰۸/۸
۱۹۷۵	۲/۱	۲۰/۳	۳/۲	۲/۰	۲/۷	۱/۷	۳۲/۰	۲/۶	۱۲۰۸/۶
۱۹۷۶	۲/۲	۲۰/۰	۳/۹	۱/۱	۲/۹	۱/۹	۳۲/۰	۲/۵	۱۲۵۷/۶
۱۹۷۷	۲/۴	۱۸/۹	۴/۲	۱/۶	۴/۱	۳/۹	۳۵/۱	۲/۷	۱۳۰۶/۶
۱۹۷۸	۲/۶	۱۶/۹	۴/۷	۱/۵	۵/۷	۵/۷	۳۷/۱	۲/۷	۱۳۵۱/۴
۱۹۷۹	۲/۹	۱۷/۹	۶/۳	۴/۴	۷/۰	۶/۱	۴۴/۶	۳/۱	۱۴۲۴/۶
۱۹۸۰	۲/۳	۷/۱	۴/۱	۴/۷	۹/۷	۷/۵	۳۵/۴	۲/۴	۱۴۵۶/۶
۱۹۸۱	۲/۲	۶/۰	۴/۷	۴/۳	۱۱/۳	۸/۹	۳۷/۴	۲/۵	۱۴۸۴/۲
۱۹۸۲	۳/۴	۷/۲	۳/۷	۵/۱	۱۲/۰	۹/۵	۴۰/۹	۲/۸	۱۴۸۶/۷
۱۹۸۳	۳/۶	۱۱/۰	۴/۰	۵/۲	۱۱/۷	۸/۴	۴۳/۹	۲/۹	۱۴۹۲/۲
۱۹۸۴	۳/۷	۱۳/۵	۴/۴	۵/۹	۱۸/۲	۱۱/۰	۵۶/۷	۳/۵	۱۶۲۴/۸
۱۹۸۵	۴/۵	۱۴/۶	۴/۲	۵/۵	۱۸/۸	۱۳/۲	۶۰/۸	۳/۶	۱۶۷۶/۴
۱۹۸۶	۵/۲	۱۵/۲	۵/۷	۵/۸	۲۵/۲	۱۵/۲	۷۲/۳	۴/۲	۱۷۲۲/۶
۱۹۸۷	۵/۰	۱۶/۰	۴/۸	۵/۶	۲۶/۸	۱۶/۹	۷۵/۱	۴/۲	۱۸۰۸/۱
۱۹۸۸	۵/۳	۲۰/۰	۶/۸	۵/۹	۲۹/۱	۱۷/۴	۸۴/۵	۴/۵	۱۸۹۱/۳
۱۹۸۹	۵/۵	۲۲/۲	۸/۲	۶/۲	۲۹/۸	۲۰/۴	۹۲/۳	۴/۷	۱۹۵۲/۸
۱۹۹۰	۵/۸	۲۳/۲	۴/۲	۶/۳	۳۳/۵	۲۰/۱	۹۳/۱	۴/۷	۱۹۹۹/۹
۱۹۹۱	۵/۵	۲۵/۸	۰/۵	۷/۶	۳۵/۲	۲۳/۸	۹۸/۴	۴/۸	۲۰۳۱/۹
۱۹۹۲	۶/۵	۲۵/۰	۲/۶	۱۲/۶	۳۸/۳	۲۲/۲	۱۰۷/۲	۵/۲	۲۰۴۵/۰
۱۹۹۳	۶/۹	۲۷/۱	۵/۴	۱۳/۵	۴۰/۰	۲۳/۰	۱۱۵/۹	۵/۶	۲۰۸۰/۰
۱۹۹۴	۷/۱	۳۱/۸	۶/۰	۱۳/۵	۴۲/۸	۲۵/۸	۱۲۷/۰	۶/۰	۲۱۰۱/۰
۱۹۹۵	۷/۲	۳۵/۳	۹/۳	۱۳/۵	۴۲/۹	۳۱/۳	۱۳۹/۵	۶/۵	۲۱۴۱/۵
۱۹۹۶	۷/۴	۳۹/۰	۹/۳	۱۳/۷	۴۴/۴	۳۳/۸	۱۴۷/۶	۶/۶	۲۲۳۵/۰
۱۹۹۷	۸/۰	۴۷/۰	۹/۳	۱۷/۴	۴۵/۳	۳۶/۳	۱۶۳/۳	۷/۳	۲۲۳۸/۸
۱۹۹۸	۸/۴	۵۰/۰	۹/۵	۱۹/۶	۴۶/۸	۳۷/۱	۱۷۱/۴	۷/۵	۲۲۸۸/۷
۱۹۹۹	۸/۷	۵۶/۴	۸/۶	۲۲/۱	۴۶/۲	۳۸/۵	۱۸۰/۵	۷/۷	۲۳۵۱/۴
۲۰۰۰	۸/۸	۶۰/۲	۹/۶	۲۳/۷	۴۹/۸	۳۸/۴	۱۹۰/۵	۷/۸	۲۴۳۳/۰
۲۰۰۱	۹/۱	۶۶/۰	۸/۵	۲۷/۰	۵۳/۷	۳۹/۴	۲۰۳/۷	۸/۲	۲۴۸۹/۷
۲۰۰۲	۹/۵	۷۵/۰	۸/۰	۲۹/۵	۵۶/۷	۴۳/۴	۲۲۲/۱	۸/۸	۲۵۳۲/۴
۲۰۰۳	۹/۶	۷۹	۸/۳	۳۱	۶۱	۴۴/۴	۲۳۳/۱	۸/۹	۲۶۱۸/۵

جدول شماره ۶ - سهم کشورهای خلیج فارس در بازار جهانی انرژی (درصد)

سال	ذخایر نفت خام	تولید نفت خام	صادرات نفت*	ذخایر گاز	تولید گاز
۱۹۸۰	۵۳/۵	۲۹/۲	۵۴/۲	۲۹/۰	۲/۴
۱۹۸۱	۵۲/۷	۲۶/۳	۵۰/۳	۲۸/۴	۲/۵
۱۹۸۲	۵۳/۹	۲۲/۶	۴۵/۰	۲۸/۵	۲/۸
۱۹۸۳	۵۴/۲	۱۹/۹	۴۱/۹	۲۸/۲	۲/۹
۱۹۸۴	۵۵/۷	۱۸/۵	۳۹/۲	۲۸/۲	۳/۵
۱۹۸۵	۵۵/۱	۱۷/۳	۳۸/۱	۲۷/۶	۳/۶
۱۹۸۶	۶۰/۱	۲۰/۴	۴۰/۸	۲۸/۲	۴/۲
۱۹۸۷	۶۱/۳	۲۰/۳	۴۱/۴	۲۸/۳	۴/۲
۱۹۸۸	۶۴/۴	۲۲/۴	۴۲/۰	۳۰/۱	۴/۵
۱۹۸۹	۶۴/۰	۲۳/۸	۴۳/۸	۲۹/۳	۴/۷
۱۹۹۰	۶۴/۱	۲۴/۸	۴۵/۲	۲۸/۶	۴/۷
۱۹۹۱	۶۳/۹	۲۴/۳	۴۲/۸	۳۰/۸	۴/۸
۱۹۹۲	۶۳/۷	۲۶/۲	۴۶/۳	۳۱/۰	۵/۲
۱۹۹۳	۶۳/۷	۲۷/۲	۴۷/۳	۳۰/۹	۵/۶
۱۹۹۴	۶۳/۴	۲۷/۳	۴۶/۲	۳۱/۵	۶/۰
۱۹۹۵	۶۲/۸	۲۶/۹	۴۵/۷	۳۱/۱	۶/۵
۱۹۹۶	۶۲/۴	۲۶/۸	۴۴/۸	۳۲/۸	۶/۶
۱۹۹۷	۶۳/۱	۲۷/۳	۴۵/۷	۳۲/۸	۷/۳
۱۹۹۸	۶۲/۴	۲۸/۴	۴۶/۶	۳۴/۴	۷/۵
۱۹۹۹	۶۱/۵	۲۷/۷	۴۵/۰	۳۳/۵	۷/۷
۲۰۰۰	۶۱/۷	۲۸/۳	۴۴/۷	۳۶/۴	۷/۸
۲۰۰۱	۶۱/۶	۲۷/۵	۴۳/۶	۴۰/۰	۸/۲
۲۰۰۲	۶۲/۶	۲۵/۶	۴۱/۴	۳۹/۹	۸/۸
۲۰۰۳	۶۲/۶	۲۶/۹	۴۱/۴	۳۹/۸	۸/۹

* در سهم از صادرات نفت، کشورهای منطقه خاورمیانه لحاظ شده‌اند